

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

CSÁSZTVAY TÜNDE

Czilinder és borgőzös Katzenjammer

Az ivászat kultikus ereje és leparlódása a 19. századvégi költészetben

Valamikor az 1880-as évek vége felé a fővárosi Rákóczi úti Orient szálló éttermében Szávay Gyula, a kor jó nevű költője, a *Garabonciás Diák* című élclap, majd a *Győri Hírlap* szerkesztője, a győri kereskedelmi és iparkamara későbbi főtitkára meglehetősen izasztó helyzetbe került. Tagfölvételi vizsgára jelentkezett ugyanis.

– „Mielőtt a vizsgát megkezdendők – szólt Pósa Lajos – alapszabályaink 897-ik §-a szerint, komolyan a lelkére kötöm a tagjelölt vizsgázó úrnak, hogy vizsgája sikertelensége milyen súlyos következményekkel járhat! (Ötötől tíz czilinderig.) [...] Ha nem készült föl eléggé, lépjen vissza, nehogy megbukjék! És ezért mindenekelőtt – szálljon magába! [...]

Egy pillanatig elhallgatott. Néma csend, köröskörül. Akkor az elnök harsogva ráfőrdet:

– Magába szállott?

Szávay szepegve, ártatlanul felelt. A szava reszketett a félelemtől.

– Nem, kérem, elnök úr. A Metropolba szálltam.”¹

Az egy teljes óráig tartó vizsga után az ítélőbíróság Pósa elnöklete alatt tanácskozássra vonult vissza. Pósa vészjóslóan körbenézett a tagokon, aztán a jelöltön, majd kisvártatva kihirdette az ítéletet:

– „Szávay Gyula egy szavazattöbbséggel felvétetik a Pósa asztal tagjai közé. [...] A vizsgadíjat azonban (öt czilinder) tartoznak megfizetni ... az ítélő bírák. Mert nem készültek el a vizsgára kellőképpen.”

Bár a Pósa-asztal – ez a furfangos törvények szerint működő, semmi vicctől nem idegenkedő, írókból-művészekből álló (hogy csak egy-két nevet említsek közülük: Bródy Sándor, Feszty Árpád, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Rákosi Viktor – Sipulusz, Dankó Pista, Tábori Róbert, Endrődi Sándor, Makai Emil) kávéházi baráti társulat – rendszerint szigorú és válogatott feltételeket szabott a belépni vágyóknak, ez esetben a végítélet mennyisége (öt czilinder) és a tartozás – jelentésbővüléssel magában foglalt – materiája ('bor') korántsem számított sem súlyosnak, sem példa nélkülinek. Pedig a 19. századvégi

1 LŐRINCZY György, *A Pósa-asztal*, 23–24.

kávéház-művésztársaság-ital szóhármasság manapság jóformán mindenkiben valamiféle Toulouse-Lautrec-i képet, valami baudelaire-i, ópiumillatú, szimbolista ködgomolyt idéz fel, amelyben – ez szintén közhelyszámba megy – füstös kávéházi asztalok mellett abszinttől, de minimum likórtól fátyolos szemmel boronganak a literátus- és művészembe-
rek meg az éjszaka kisemmizettjei.

Kérdés tehát: hogy került mégis a *bor* arra az 1870–80-as évekbeli kávéházi asztalra?

Ha valaki akár csak röpké pillanatra is azt gondolná, hogy az Orient szálló-beli italválasztás nem tekinthető általánosnak, az nagyot tévedne. Mert nagyon is az. Legalábbis az írói magánlevelezések és az 1870–80-as évek újsághírei a nagyvárosi duhajkodásokat emlegetve egyre borozásokról szólnak. És láthatóan – arányaiban – nincs ez máshogy a szépirodalomban sem. A *Verstár* című CD-kiadás (mely 49 magyar költő összes versét tartalmazza) *bor* hívószavára például 565 találat érkezik (ebből 85 Vörösmarty előtti), miközben a *sör* címszóra 12, a *pálinka* pedig mindössze 8 előfordulást jelez. [A legtöbb *bor*-találattal magasan Petőfi vezet (84 előfordulás), a második helyet nagy csatában Arany kapja (64), míg a harmadik helyen óriási a túlekedés: Tompa Mihály (51), a fiatal Kosztolányi Dezső (47), Vörösmarty Mihály (42) és a fiatal Babits Mihály (40) vív küzdelmet a pozícióért. Ady Endre (28), Juhász Gyula (22) és Tóth Árpád (22) messze lemaradva következnek csak utánuk.] A Mikszáth Kálmán összes műveit tartalmazó CD-n minimum 259-szer szerepel a *bor* kifejezés, míg a *sör* 21-szer, a *pálinka* 25-ször; Jókai összes műveinek CD-jén 490 alkalommal kerül elő a *bor*, miközben a *sör* 16, a *pálinka* 61 esetben. Reviczky Gyula verseiben a kávéházi vigadozások kivétel nélkül bor mellett zajlottak (a *sör* nem, a *pálinka* csupán egyetlen egy költeményében kerül elő):

Bor, zene közt, vad orgiákban
Ott lebeg láthatatlanúl;
Ott esik legjobb mulatása.
A hol a szív mámorba fúl

– írta a *Két útitársban*. Vagy:

Vidulva bor között a férfi,
Édenbe pillant a poháron át,
S századszor újra felidézi
Örökre elrepült diákkorát

– emlékezett a *Diákéletben*. Vagy:

Kicz-kocz, szörnyű bolond az élet;
De van vigasz, csak bor legyen

– áll az *Amit a poharak beszélnek* című versében.

Mivel azonban az egy-két évtizeddel korábbi, az 1854–1860 közötti időszak *Vasárnapi Ujságainak* anyagában a bor találati aránya nem ilyen kirívóan magas (bor 355, sör 30, pálinka 76 előfordulás), de az egy-két évtizeddel későbbi, a századfordulós idők tudománytárának számító *Pallas lexikon* sem mutatja ezt a nagy mértékű bor-gyakoriságot (bor 744, sör 420, pálinka 62), a még későbbi *Nyugat* pedig már bizonyos fokú kiegyenlítettebb arányosság felé közelít (bor 896, sör 110, pálinka 141), egyre inkább jogosnak látszik hát a kérdés: hogy kerül a bor az 1870–1880-as évek kávéházi asztalára?

A dilettáns persze megrántaná a vállát, és ösztönösen, sőt meglehetősen, némi hányavetiséggel egyből odavetné: „Hát persze, magyar ember bort iszik.” És nyilván fogalma sem lenne róla, mennyi igazság rejlik a szavaiban. De persze mi, elméleti és gyakorlati alaposzottságú irodalom-(és bor)szakértők és -magyarázók, mi, itt, a Szörényi László vezette Irodalomtudományi Intézetben, nem érhetjük be foghegyről odavetett válaszokkal. Vajon tényleg a nemzeti gyökerű ösztönök követelik-e meg a sajátos szeszitalválasztást?

Van-e valamiféle faji tulajdonsága a magyar borivó embernek? – kérdezte annak idején Szekfű Gyula *A magyar bortermelő lelki alkata* című munkájában. A cím persze bizonyos mértékig félrevezető, hiszen írásában sokkal többről és másról is van szó. Az évszázados magyar borkiviteli útvonalak felsorolása és a magyar kereskedelmi szokások hiányosságai mellett szintűgy megmutatja a magyar bortermelés és bortermelők kiszolgáltatottságát és elesettségét. A kiegyezés kora körüli időszak bortermelői és borkereskedelmi állapota sok szempontból alig változott a 19. század elejihez képest: mindvégig érvényben volt a még Mária Terézia által 1775-ben meghozott – az osztrák ipart erősítendő – rendelet, mely szerint a magyar bort Ausztrián keresztül csak úgy lehetett kivinni, ha ugyanannyi osztrák bort is vittek vele, sőt, Ausztria vegyítette a magyar bort a saját – általában rosszabb – borával, s így azt a legolcsóbb borként lehetett csak nyugat felé továbbadni. Pedig – ahogy egy korabeli tudósító megfogalmazta: „Azon körülmény, hogy angol, francia, dán, német, muszka, sőt még a borelles Korán hivei, a persa költők is, lelkesedéssel énekelnek a magyar borról (az ebbeli meggyőződés méltó kifejezésében hazai poetáink sem maradván leghátul) – bármennyire közreműködött legyen is a magyar bor világhírének megalapításában – már csak hirdetőinek fogékony természeténél fogva sem tekinthető azon közegnek, melly e cikknek utat törvén számára a világkereskedelemben, kimutassa azon álláspontot, melly őt jeles tulajdonainál fogva illeti; ... s aztán az annyi nyelven örökített magyar bor, sokkal ingerlőbbnek mutatkozik még a legpenészesb üvegben is, mint az össze-visszaaranyozott könyvben ámbár csak ez az egyetlen dolog még, mit a hitetlen könyvkerülők a halhatatlanság jelöltjeinek elhisznek; azt t. i.: hogy a bor jó.”² Mindazonáltal a magyar termelő még mindig nem tekintette a bort igazi kereskedelmi cikknek, szinte személyes viszonyt ápolt a borral, nem az eladás hajtotta, hanem nagyrészt megtartotta magának, s kimondva vagy kimondatlan, de bizo-

2 *Bécsi levél*, *Vasárnapi Ujság*, 1859/10.

nyos volt benne, hogy senki nála jobban nem ért a borkészítéshez, valamint hogy az ő bora a létező világ legjobbika. A kiegyezés kora körül a szőlőtermés mennyisége nagyon lecsökkent a rossz művelés folytán, a fajok nemesítése nem történt meg, a bor tartóssága ingatag volt, külföldre egyre inkább főleg kezeletlen bort vittek ki (mustot), a borkereskedés – hogy egy, a zilált helyzethez illő képzavarral éljünk – gyerekcipőben járt, a borárok alacsonyok voltak.

Ebbe az amúgy sem rózsás helyzetbe csapott be a mennykő, amikor 1875-ben Magyarországon – először Pancsován – megjelent az akkorra Nyugat-Európa szőleit már tönkretévő filokszéra (azaz a szőlő-gyökértetű), s másfél évtized alatt elpusztította Magyarország szőleinek felét, főként a történelmi borvidékeken (625 ezer kh-ból 350 ezer kh pusztult el). A pusztítás félmillió embert érintett közvetlenül (s egymilliót közvetve), hiszen ennyien éltek a bortermelésből.

A vész felrázta az országot. Az ország mezőgazdaságának fontos ágazatát fenyegető bajok a kormányt nem meddő egyeztetésekre és tárgyalásokra, hanem azonnali hathatós és hosszabb távú, hatékony segítségre sarkallták. A kormány mentőlépéseiről Heltai Ferenc az 1885. évre szóló *Szabadelvüparti Naptárban*³ *A kormány és közigazdaságunk* című értekezésében így számolt be: „A phylloxera szőlőművelésünknek egyik legnagyobb veszedelme, ez ellen százezrekbe kerülő irtóhadjáratot folytat a kormány. Fölállította a kísérleti telepeket (Orsz. Filoxéra Kísérleti Állomás), amelyen kipróbálják a phylloxerának ellenálló szőlőfajokat, ugyanezek meghonosítására az ország különböző vidékein nagy terjedelmű szőlőtelepeket állított föl a kormány.” Mivel a szőlőket rosszul művelik és a borokat rosszul kezelik, a kormány megalakította az országos borászati kormánybiztosságot, mely a mellé rendelt pinczemesterekkel terjeszti a szakszerű borkezelési fortélyokat, mindemellett nyilvántartja az országban termelt borokat, hogy a külföldi vevők jobban tudjanak tájékozódni. A nyilvántartott borokat az országos mintapinczében mutatják be – tudósított Heltai. A rovaretté szőlőtőkék helyett egyébként a filokszérának jól ellenálló olcsó amerikai szőlőtőkék hozattak, valamint homoki szőlőfajtákat ültettek, mivel a filokszéra homokban képtelen volt megélni. A kormányzati stratégia mellé azonnal csatlakozott, sőt nem egyszer megelőzte azt a gazdák önszerveződő mozgalma: gazdaértekezletek ültek össze, bortermelők szerveztek távolabbi vidékekre tájékozódó kirándulást, feliratok készültek pl. a borhamisítás meggátlására, figyelmeztetéseket közzétettek a megbízhatatlan borüzékekről. Szakegyletek alakultak, szaklapok fundálódtak.

A korabeli újságok átnézése közben is szembeötlő, hogy mennyire központi témává lett ekkortól a bor és a szőlő ügye. Az újságok a 70-es évek közepétől naponta cikkeztek a várható vagy a már beérett szőlőtermésről, a filokszéra pusztításáról, az ellene való harc kétes kimeneteléről, a borhamisítás ügyéről, a bor- és a szeszadó tervezett előírásairól. A borral kapcsolatos, valamint a filokszérapusztítás ügye egy-két évtizeden át

3 Szerk. SZATHMÁRY György, 2. évf., Bp., Légrédy, 121.

ténylegesen a kormány és a gazdák szíven viselt dolga, egyszersmind a lapok vezető híre lett. Olyannyira, hogy a téma hamarosan nem pusztán a szaklapok hasábjain és a napilapok gazdasági rovataiban követelt magának helyet, hanem az irodalmi, a divat- sőt az élclapok, a szórakoztató olvasmányok oldalain is mind gyakrabban került elő valamilyen formában. Családi lapok adtak hétről hétre híreket, hogy áll a filokszerával való tusakodás. Vicclapok kampányoltak a műbor ellen:⁴

A valódi bortól
Örül ember lelke.
Elüzi a gondot
Igazság van benne.

Hazugság a műbor
Édes apja borkő
Vegyten a bölcsője
Üsse meg a mennykő.

Olvasói levelek érveltek a borivás mellett:

A bor, a bor, a bor,	A sör, a sör, a sör,
Bár gyakran torka forr,	Hogy vigye el az ör ...
Párja még sincs neki;	Nem ér egy fagarast,
A bölcs csak neveti,	Csak növeszti a hast,
Hogyha virágzik orr ...	S puffasztólag gyötör ...
A bor, a bor, a bor.	A sör, a sör, a sör.

A viz, a viz, a viz,
Nincs abban semmi iz,
Egy csepp kedvet sem ád
Ez rá a szörnyü vád,
Tőle csak a béka hiz ...
A viz, a viz, a viz.
(A vers, a vers, a vers !)

A lapok hírszerkesztői idővel szinte versengtek a mind különösebb és mind furcsább történetekért, amelyek a borról, s főként a borivásról szóltak. A *Mulattató újság* minden második színes híre a borral volt kapcsolatos, ilyesfélén:

4 *Vig lapok*, 1897/5, július 15, 4.

„Kecskeméten egy csizmadia szörnyű módon szerette a bort; örökösen ivott, mint a kefekötő. Csakhogy a sok borra sok pénz kell ám, ebben a szűk, pénztelen világban pedig kevés embernek van sok pénze. A mi csizmadiánk [...] mikor látta, hogy minden keresményét elnyeli a bor, föltette magában, hogy borral vet véget az életének. Elment tehát a Beretvás uram vendégfogadójába, ott több barátjával elborozgatott. Egyszer csak kapta magát s egy zsebéből kihúzott pisztoly csövébe, amely már puskaporral meg volt töltve, bort öntött és a szájába lőtt. A szerencsétlen embert a lövés nyelvétől és fogaitól megfosztotta; de a doktorok abba a reménységben vannak, hogy életben marad. Ilyeneket tesz az ember, ha a bornak oly nagy bolondja.”

(*Borral akarta magát kivégezni, Mulattató újság*, 1878. szeptember 15., mutatv. sz.)

Hír érkezett arról, hogy „egy nevezetes aggastyán költözött ki ez árnyékvilágból. E nevezetes egyéniség idegen származású volt s Pesten 40 évig – ivott. Nevezetesnek mondjuk azért, mert ritka talentummal bírt a borivásra. Egyik korcsmából ki, a másikba be – ez volt legrendesebb napi foglalatossága. Halála méltó volt életéhez: boros kancsó mellett élt, boros kancsó mellett halt meg, utolsó pillantásával is ezt szerencsétlente, melly betegsége alatt folytonosan ágya mellett virasztott. Saját vallomása szerint 40 évi Pesten léte alatt (csak) 2400 akó bort fogyasztott el, s így naponkint 12–14 itcze fűrösztötte örökké szomjazó torkát.”⁵

Más hírek szerint az eszméletlenségig itták tele magukat borral komoly tudósok. Egyes asszonyok olyannyira vedeltek, hogy egyikük-másikuk majdnem bele is fulladt a boroskádba. Egész gyerekseregek mentek bortól kapatosan iskolába, sőt egy hír szerint még a disznók is borgőzősen fetrengtek. Még az irodalmi lapok is magától értetődően szerkesztettek be két vers közé a boreladásról, a borhamisításról, a filokszéra elleni védekezésről, a világ legnagyobb hordójáról szóló cikkeket, de legalább irodalmi idézetekkel emlékeztettek rá, hogy – amint Plinius mondta – „Nyiltan és egyenesen ki lehet mondani, hogy sem a test erejének hasznosabb dolog nincs [tudniillik a bornál], sem az élvezeteknek veszedelmesebb [ti. a borivásnál] kellő mérték nélkül.”⁶

Mindebből érzékelhető talán, hogy a borügy a 19. század 70–80–90-es éveiben igazi közügynek számított. Amolyan közös nemzeti ügynek. A kiegyezés utáni időszak átalakuló gazdasági-piaci terepén a szőlőtermelési és a borszakma körüli átrendeződés pedig egyeseknek óriási üzletnek mutatkozott és nagy haszonszerzéssel kecsegtetett. Mert ha látjuk is nyomát olyasféle „bor-sovinizmusnak,” mint amit a *Beszterce ostromában* olvashatunk: „A sör csak a németnek való, koccintani se lehet vele. Hozassunk egy kis vörös bort!”, vagy amit Reviczky írt a kozmopolita költészetről szóló tanulmá-

5 *Ritka talentum a – borivásra*, Vasárnapi Ujság, 1878/12, március 21.

6 XIV, 7.

nyában: „A nemzeti külszín, sőt mondjuk alaphang, a környezet, bor, népjelleg szükségképi behatása a költő lelkére...A költő tehát a népének megfelelő nemzeti zománcztól nem menekülhet,” vagy amit Eötvös Károly kívánt: „A magyar ember lelkét sörnek, pályinkának át nem engedhetjük. Ám termeljétek a sok bort az alkalmas síkságokon és hegylábakon, de a hegyek büszke meredekjén hagyjátok meg az ősi magyar szőlőt, s ha urak akartok maradni, szűrjétek a magasban olyan bort, a milyen csak az isteneknek, a királyoknak s a magyar embereknek való. S ezeknek is csak ünnepnapon.” – Mégis, ki gondolhatná komolyan, hogy pusztán a felhorgadó nemzeti érzelmek miatt öntözték volna poétáink a torkukat magyar borral, sőt – a század vége felé – egyre inkább nemesítetlen, frissen telepített tőkéről származó, olcsó lőrével?

A választól azonban – hiába nem látszik – már egyáltalán nem vagyunk olyan messze. Csak néhány jogszabályt kell elővennünk. Itt csak nagyon röviden összegezhető, hogy 1883-tól kezdődően – elsősorban a szakmai egyesületek nyomására – folyamatosan napirenden voltak az italmérési joggal kapcsolatos szabályozási tervezetek, és egyre folytak az 1884. október 1-jén életbe lépő új ipartörvény megalkotásához hozzásegítő munkálatok, majd az 1888. XXXV. tc.-ben szabályozott regálé-megváltási procedúra és a vele járó italmérési jövedék törvényi szabályozása. Az életbe lépő törvények hihetetlen aprólékos-sággal rendelkeztek a szeszélesztés és a szeszárulás minden mozzanatáról. Külön született meg az égetett szeszekre, a borra és a sörre vonatkozó adózási rendszer.

Mivel az *égetett szesz*ek alapanyagának nagy része külföldről, a birodalmi vámhatáron túlról érkezett az országba (ilyenek voltak például a likőrfőzéshez szükséges anyagok), ezeket kimagaslóan magas vám terhelte. Az égetett szeszek alapanyagát 100 kg-onként 76, illetve 70 frt vámtétellel terhelték. A vámvonalon belül termelt szeszek után pedig szesztermelési vagy szeszfogyasztási adót kellett fizetni.

Az országban termelt *bor utáni adó* kiszámítása meglehetősen bonyolult volt. Kivetésének módszereivel többféle módon próbáltak megbirkózni, hiszen valójában rendkívül nehezen lehetett a valós termelt mennyiséget mérni. Nyilvánvaló, hogy a megtermelt bor nagy részét már akkoriban sem vallották be, és utána egyáltalán nem fizettek adót. Pedig a borra kivetett adó – a termelői ágazat már ismertetett gondjai miatt – jóval mérsékeltebb volt (nagyvárosban kb. a fele, máshol kb. a harmada), mint akár az égetett szeszeké, akár a söré. A boradót végül csak 1893 után próbálták a boritaladó bevezetésével felváltani, és a bort a kimérése után megadóztatni.

Ha ehhez még hozzávesszük – itt igazán csak megemlíteni tudom –, hogy a földművelésügyi kormányzat tíz éves adómentességet és kedvezményes áron új („flokuszéra-álló”) vesszőket biztosított az új szőlőtelepítőknek, valamint más hitelpolitikai eszközökkel (hosszú lejáratú kölcsönökkel) is igyekezett támogatni a szőlőgazdákat, miközben ekkor még a mesterséges borokat sem sikerült a piacról kiszorítani, egyre érthetőbb számunkra is, hogy az italkimérők és az italfogyasztók számára is (legalábbis az 1870-es, 80-as években) legolcsóbb és a kimérőnek legkönnyebben hasznot szerző szeszestálnak a magyar alapanyagú, magyar bor számított.

Hiába kapta el azonban a gyors haszonszerzés heve a korabeli italmérőt, korántsem volt biztos, hogy a törvény kitételei szerint jogosultsága volt árulnia. A törvényi szabályozás ugyanis rendkívüli körülménnyel írta elő, ki, milyen és hány italmérési helyszínen, milyen mennyiségben és milyen kiszerezésben teheti ezt meg. Külön szabályozták a 20 000, a 10 000–20 000 közötti és az ennél kevesebb lakosú helységek italkimérései és adózási kvótáit. A törvény 40 féle különböző jogú italmérési helyszínt különböztetett meg, amelyből ma már csak néhányról tudjuk, hogy egyáltalán micsoda, mint például a fogadó, a korcsma, a pálinkamérés, a kávé mérés vagy a kávéház. Az 1884-ben megszövegezett és szinte évenként újra elővett és kicsit fazonírozott szabályrendelet szerint a kávéházi és a kávé mérési iparok gyakorlása tárgyában előírták, hogy vezetője csak büntetlen, teljesen megbízható egyén és bordélyházat nem üzemeltető személy lehetett. „Kávé mérésnek az az üzlet tekintetik: a) amelyben kávé, tea, csokoládé, kimérési engedély tárgyát nem képező szeszes italok, hűsítő italok és ezekhez szükséges nedvek, fagyalt és végre az elősorolt cikkekkel fogyasztani szokott sütemények állandóan kaphatók, b) a melyben egy tekeasztal áll állandóan a közönség rendelkezésére.” A törvény abban is egyértelműen fogalmazott, hogy égetett szeszt (az 1890-es évek első harmadáig) a kávéház egyáltalán nem árulhatott, bort és sört pedig csak kis tételekben, pohárban, maximum palackkal, azaz cilinderral lehetett kiszolgálni.

Ha tehát a fővárosban valaki égetett szeszre vágyott, korcsmába (aminek kimérési joga magas: 140 frt volt havonta) vagy pálinkamérésbe kellett betérnie. Az utcai (azaz utcán át való) kimérési jog jóval olcsóbb volt: 25 frt. Itt azonban az előírás szerint tilos volt ülővendégeket fogadni és zenélni, s 1884-ig – mivel „mérhetetlen romlást hoznak a társadalomra” – csak este nyolc, 1884 után az 1890-es évek közepéig pedig este 10 után nyithattak ki, és legkésőbb hajnali 4-ig be kellett őket zárni. (Ez a szigorú szabályozás kisebb mértékben 1888 után, majd a 90-es években kezdett lazulni.)

Az 1870-es, 1880-as évek üres zsebű magyar íróinak, költőinek tehát – hacsak nem sötétedés után, fűtetlen utcai betérés pultjának támaszkodva, a kvaterkázás helyett a szimpla berúgást választották – nemigen maradt más esélye, mint a kávéházak valamelyik formájában – cilindrenként – olcsón kimérhető, államilag támogatott, magyar bort rendelni. És ezt tényleg tekinthetjük akár valamiféle nemzeti ügynek is, hiszen e két évtized kávéházi borozása tulajdonképpen afféle zárványnak is tekinthető. A népnevelést és a népért felelősséget érző, a rossztól eltántorítani akaró kormányzat, egy letűnő világ zárványának, amit nemsokára elsöpört az egyre inkább profivá váló, az egyre inkább csak a piaci érdekek szerint működő új világ.

A nemzeti ügy, a magyar bordalok irodalmi hagyománya, a törvényi szabályozás és a kormányzati adópolitika, valamint a vulgáris mindennapok szabta lehetőségek az egyre szaporodó borittas művekben forrtak ki végül végérvényesen, mint pl. a *Pápai Lapok*ban megjelent, egy boroskulacshoz szóló esdeklésben:

És a szomjuhozó magyar torok
Végső fohásza:
Hogy bort önts; jó Somlait az
Üres kupába.

De én nem mondom senkinek,
Ki nem kiáltom:
Legkedvesebbem, hogy te vagy
A nagy világon. (...)

S elmegyek, hol bortermelők
Dalt zengedezve
Szőlőlőből uj nedűt szürnek,
Megtöltésedre.

S kihajtom egy cseppig borát
A telt üvegnek,
Mi édes; mert öröm könyek
Belé peregnék.⁷

A mértéktelen borivászat és a nyomában megizmosodott irodalmi borkultusz persze nemsokára szükségszerűen meghozta az elteltséget:

Kisdéd kinjaink fullánki közül
Hozzád menekvénk gyakran szent Macskanyöször
Először
Mert inni kell, hogy te jelen légy,
Drága, kitartó, közkedvelt vendég.

Valamint:

...És egy komoly szót is végül,
Hol most minden elme szédül,
És tisztos mámor vesz erőt a létül,
Sőt hideg bélek is melegszenek bévül
E házban, hol úr a hajahaj,
S Zord Ferenc is puha vaj
Nincsen semmi, csak, egy s a' baj:
Kint leskelődik a macskajaj.⁸

7 KAKTUS, *Bordal*, Pápai Lapok, 1884/26, június 29.

8 Kocczintási Hirlap, Főmets. FESZTY Árpád, é. n., alkalmi lap)

Ha pedig holmi nemzetietlen, absztinens elemek (ilyen egyébként a mi Intézetünkben bizonyíthatóan nincs) egy pillanatilag is komolytalanul legyintenek a „borivás mint a nemzeti ügy szolgálata” meghirdetett jelszavára és üdvezítő programjára, a *Mulatók Lapjának* szerkesztőségi beköszöntő cikke hallgattatná el őket végérvényesen:

Bort inni, kurjongatni, összeverekedni, véres fővel, esetleg lepedőben kerülni haza: e körül forgott hajdan a magyar mulatság. Ma már azt legfőlebb a falusi paraszt legények gyakorolják vasárnapi muzsikaszó mellett. De a *művelt* osztályok, a finomodott izlésűek érzik és rég belátták, hogy a mulatás fogalma koránt sincs kimerítve egy pár üveg bornak elfogyasztásával, esetleg kártyázással vagy más ilyen jámbor parlagias kirugással és berugással. [...] Ahhoz, hogy az ember igazán jól mulathasson, lelemény, szellem, ügyesség, tapintat, finom érzék s még sok egyéb tulajdonság, szóval, valóságos rátermettség és művészet kell. Tömérdeken vannak, akik egész éjszakákat virrasztanak át, palaczkokat törnek össze, kabátjukat, ingüket leöntik különböző szeszes italokkal: nagyokat ásítanak, unalmukban tán be is rekednek hozzá. De ezek legfeljebb a másnap reggel főfájásból sejthetik, hogy jól mulattak. Mert biz ők csupán az időt s a pénzt fecsérelték, de egy csepp sem mulattak.

Kétségtelen tehát, hogy a mulatásnak is megvan a maga művészete, és hogy e művészet nélkül a mulatás voltaképpen csak az idő agyonverése, meddő éjszakázás, meddő ácsorgás, üldögélés, céltalan ide-oda ódöngés. [...] A magyar sovinizmus él, s ezt ki kell használnia a magyar mulatóiparnak is: műsorainkat magyarul kell szerkeszteni és előadni. [...] Sokat kell még tennünk, hogy Budapest éjjeli életét világvárossá fejlesszük. Divatba kell hoznunk, hogy tisztességes családok éjjelig, éjjelutánig bátran maradhassanak jó mulatóhelyeken és különösen szakítanunk kell azzal az őskori ésjárással, hogy az éjjeli szórakozás csakis kirugással járhat.⁹

Ha pedig ennek ellenére sem sikerült volna szolidan és decensen borgőzi állapotba kerülni, vagy ha a nemzeti buzgalom nem kellő mértékkel, túllontúl elbódított volna valakit, csak Reinhold Rotzlaff gyárost Drezda 10. alatt kellett felkeresni, kinek hirdetése szerint: „Iszákosság évek hosszú során kitűnőnek bizonyult igen előnyös szerrel gyógyítható.”¹⁰

9 VÁROSI, *Budapest nappal és éjjel*, 1890/1, január 26.

10 *Pápai Lapok*, 1883, visszatérő hirdetés.